

DOI 10.31558/2519-2949.2025.1.15

УДК 327.5(47+57):[911.3:32]:94'06(100)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0728-3635>

Фуад Хамід Халіль, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

ГЕОПОЛІТИЧНІ НЕБЕЗПЕКИ ПОСТРАДЯНСЬКОГО СВИТОПОРЯДКУ: ПРИПУЩЕННЯ З. БЖЕЗИНСЬКОГО ТА СУЧАСНІ ТРЕНДИ

У статті розглядається те як у своєму прагненні продовжити «американське століття» в Євразії З. Бжезинський тверезо оцінював ймовірні загрози американському домінуванню та нові глобальні зсуви. Дилеми, що стоять перед американським керівництвом, істотно ускладнюються самим характером світової ситуації, що склалася: пряме і глобальне застосування військової сили стає тепер все вкрай ризикованою справою, про що свідчить кривавий досвід російсько-української війни. Останнім обмежувачем тут є ядерні озброєння. Додатковим обмежувачем є економічна взаємозалежність держав, що продовжується майже у часи військових зіткнень. Це робить малоуспішним використання у політичних цілях економічного шантажу. Суб'єкти «санкційної стратегії», які завдають удари по «об'єкту економічних санкцій», теж зазнають чималих втрат. Порівнюючи геополітичний підхід З. Бжезинського, особливо виражений в його роботі «Стратегічний погляд» з підходом І. Валлерстайна, якій базується на принципах світ-системного аналізу та з цивілізаційним підходом С. Хантінгтона, якій найбільш переконливо презентований в його роботі «Зіткнення цивілізацій», можна зробити висновок про те, що при всій різниці цих методологій всі вони сходяться в одній точці, – в точці констатації фундаментальної зміни світового порядку, появи нових трендів світового розвитку, початку фази гостроконфліктних перетворень протягом тривалого часу. Ця позиція знаходить своє підтвердження і в новітніх дослідженнях нової генерації дослідників першої чверті XXI століття. Починається епоха запаморочливого політичного «дрифту» великих держав з поперемінним натисканням то на акселератор то на гальма військово-силової політики. Починається небезпечна гра «всіх проти всіх», гра за те, щоб стати новим «царем гори» - ризикована багатохорова гра на межі фолу.

Ключові слова: З. Бжезинський, І. Валлерстайн, С. Хантінгтон, світовий порядок, світ-система, війна, Євразія, США, Китай, Росія.

Постановка проблеми. Жахлива за своїми масштабами та наслідками російсько українська війна стала тригером глибоких геополітичних змін, що саме по собі вимагає дуже серйозного та ретельного аналізу як за допомогою сучасних методик, так і на основі фундаментальних методологій, що добре зарекомендували себе. Ця стаття є спробою осмислення того, як невирішені геополітичні проблеми та ризики, що виникли після розвалу СРСР, переросли у гострі протиріччя та криваві конфлікти першої чверті XXI століття.

Тому **актуальність** теми не викликає сумнівів, оскільки безпосередньо пов'язана з найгострішими проблемами сучасної політики, пошуками політичних засобів подолання епохи війн і соціальних катастроф.

Безпосередньою **методологічною основою дослідження** стали теоретичні положення Дж. Ная [8] про співвідношення м'якої та жорсткої сили стосовно глобального політичного процесу взагалі і Російсько-Української війни в особливості; висновки І. Валлерстайна стосовно історичної динаміки світ-системи та її впливу на характер світового порядку у першій чверті XXI ст. [13; 14; 15; 16; 17]. Задіяні теоретичні розвідки З. Бжезинського стосовно ролі США в розподілі світової могутності [1; 2; 3]. Також за основу були взяті концепти цивілізаційної динаміки Е. Тоффлера [12] та теорія «зіткнення цивілізацій» С. Хантінгтона [6].

Викладання. Майже всі основні роботи З. Бжезинського присвячені проблематиці світопорядку. При цьому він головним чином був націлений на вирішення центральної проблеми свого життя - встановленню, зміцненню та утриманню американоцентричного світопорядку. Автора «Великої шахівниці» можна розглядати як послідовного продовжувача англо-саксонської (А. Мехен, Х.

Маккіндер, тощо) геополітичної школи з її наративом про безперервну боротьбу цивілізацій Моря проти цивілізацій Суші.

У своєму дослідженні [1] З. Бжезинський відзначав екстраординарну роль Євразійського континенту, цієї платформи «Цивілізацій Суші» (за Маккіндером) у світовій політиці. І в цьому він мав рацію. Справді, Євразія є найбільшим континентом на Земній кулі, яка до того ж займає центральне становище у глобальному масштабі. Тут мешкає близько 75% населення світу і перебуває більша частина світового матеріального багатства. На Євразію припадає, за даними Бжезинського, понад 60% ВВП всього світу. За оцінками фахівців, там зосереджено близько 3/4 розвіданих світових енергетичних запасів. На Євразійському геополітичному плацдармі діють найбільш активні держави світу, що дуже динамічно розвиваються.

Шість наступних за США найбільших економік також перебувають у Євразії. І одна з них (КНР) сьогодні претендує на світове лідерство. Ці шість країн (КНР, Індія, Росія, ФРН, Франція, Туреччина, Пакистан, КНДР) мають найбільші (після США) військові потенціали. Усі крім однієї (США) держави, які легально мають ядерну зброю, знаходяться знову ж таки в Євразії. На цьому континенті розташовані два найбільш густонаселені претенденти на регіональну гегемонію та глобальний вплив (КНР, Індія). І саме з Євразії виходять усі потенційні та актуальні виклики Сполученим Штатам (як економічні, так і політичні).

Ще з часів Маккіндера зберігає силу твердження: держава, яка досягне панування в Євразії, контролюватиме світ, а якщо говорити про сьогоднішній день, то принаймні зможе контролювати два з трьох найбільш розвинених та економічно продуктивних світових регіонів. Це ЄС на Заході, і так звані «Далекосхідні Тигри» (Південна Корея, Тайвань, Сінгапур, Гонконг, а, потенційно, і В'єтнам) – на Сході. Це, у свою чергу, неминуче спричинить підпорядкування Африканського континенту. За такого результату Західна півкуля, з одного боку, і Океанія, – з іншого, – перетворяться (на думку З. Бжезинського), на геополітичну периферію потужного євро-афро-азіатського комплексу.

На основі проведеного ним аналізу З. Бжезинський визнає, що євразійська могутність у своєму сумарному вираженні значно перевищує американський потенціал. Однак, на щастя для США, Євразія, як і раніше, надто велика і надто роз'єднана політично, щоб системно реалізувати свою чисельну перевагу. Особливістю «Євразійської шахівниці» є те, що на ній ведуть гру не два, а кілька незалежних гравців, кожен з яких має свій набір інструментів впливу та влади. І лінії їхньої поведінки далеко не когерентні одне з одним. Якщо говорити про провідних гравців, то вони розташовані у чотирьох різних секторах: західному (ФРН, Франція, Британія); східному (Китай, Японія); центральному (Росія) та південному (Індія, Пакистан, Індонезія). Відповідно, вони формують свої зони впливу в чотирьох сегментах «шахівниці».

Бжезинський справедливо наголошує на різноякісності та різнокаліберності учасників євразійського «шахового турніру». Він констатує, що як у західній, так і у східній частинах «шахівниці» є густонаселені регіони, що належать кільком могутнім державам, а також об'єднанням держав (країни ЄС, ШОС, Китай, Індія). У азійських держав на відміну від атлантичних держав часів «холодної війни» довгий час не було регіонального союзу. Вони певною мірою нагадують європейські приатлантичні країни епохи спочатку колоніального, а потім і континентального суперництва за геополітичну перевагу [1]. Азійське суперництво може створити загрозу регіональній стабільності, особливо якщо взяти до уваги величезне населення азійських країн та наявність деяких з них (КНР, Індія, Пакистан) ядерної зброї.

На невеликій площі західної частини Євразії (ЄС) розгорнуті американські збройні сили. На далекосхідному фланзі височить все більш потужний і незалежний гравець, який має величезне населення (Китай). При цьому територія його енергійного суперника (Японія) обмежена лише кількома довколишніми островами. Якщо говорити про далекосхідний «коустленд», то лише половина невеликого далекосхідного півострова (Південна Корея) продовжують залишатися в орбіті американського геополітичного впливу.

У проміжку між західним та східним краями Євразії знаходиться простір, який, як зазначає Бжезинський, має невелику густину населення (Росія). Наприкінці 90-х Бжезинський визначав цей простір як «політично нестійкий» та «організаційно розчленований». Раніше його займав СРСР, «потужний суперник американської гегемонії», який постійно прагнув «видавити» Америку з Євразії.

На півдні центрально-євразійського плато розташувався політично дисоційований, але багатий на енергетичні ресурси регіон (Центральна Азія). Він представляє велику важливість як для західних, так і для східних держав і виходить у своїй південній частині на кордон з густонаселеною Індією, а

на Південному Сході - з густонаселеним Китаєм.

З. Бжезинський розглядав Євразію як головний «геополітичний бонус» США. Він вважав феноменальною ту ситуацію, за якої далека, причому не євразійська заокеанська держава почала домінувати над цим безмежним континентом. Однак американський політолог тверезо усвідомлював, що ця ситуація — недовговічна. Його турботою було питання про те, як довго триватиме американська гегемонія у Євразії. Також його хвилювало питання про те, що саме станеться за виходом США з євразійського «ігрового поля».

На відміну від багатьох недалеких політиків і політологів, він передбачав сходження Америки з «вершини гори» не тільки в євразійському, а й у глобальному плані. Це, на його думку, може статися або з внутрішніх причин, або внаслідок появи більш успішного і сильного суперника, але, швидше за все, при поєднанні першого і другого факторів. Нинішня ситуація дуже нагадує третій варіант.

Підсумком цього «відходу» Америки, на думку Бжезинського, може стати спільна міжнародна дестабілізація. У цій ситуації, як зазначав С. Хантінгтон [6], США не отримують жодної можливості ні домінувати у світі, ні відгородитися від нього. Ні інтернаціоналізм, ні ізоляціонізм, ні багатосторонність, ні однобічність не здатні якнайкраще послужити інтересам США.

У своєму прагненні якнайдовше продовжити «американське століття» в Євразії З. Бжезинський сформулював дві стратегічні цілі: 1) глибше інтегруватися в «серединну частину» Євразії (Росія) і включити її залишки в орбіту Заходу, що має розширюватися; 2) не допустити до панування у цьому макрорегіоні будь-якого нового не-західного гравця, який займе те місце, яке раніше займав СРСР (імовірно Китай).

Водночас політолог розсудливо оцінював ймовірні загрози американському домінуванню. По-перше, у стратегічному плані він бачив небезпеку консолідації Сходу, здатного змусити Америку залишити свої заморські позиції. По-друге, він передбачав потенційну здатність «серединної частини» (Росії) стати активним єдиним цілим, що агресивно націлюватиметься на Захід, та встановить контроль над Півднем (Середня Азія, Афганістан) і сформує союз за участю великої східної держави (Китай). По-третє, він побоювався можливості стратегічного об'єднання двох великих східних гравців Японія – Китай (що не підтвердилося). По-четверте, допускав недружню активізацію західноєвропейських партнерів США у їхніх спробах «зигнати Америку з її сідала» (вираз З. Бжезинського) на західному фланзі Євразії. Це, на його думку, автоматично позначатиме кінець участі Америки у грі на «Євразійській шахівниці» та поступовий перехід Західної Європи під контроль «східного гегемону».

Крім того, З. Бжезинський бачив цілий набір зовнішніх та внутрішніх обмежувачів американської глобальної гегемонії. Першим таким обмежувачем є, на його думку, сам характер американської геостратегії. Величезний розмір і яскраве розмаїття Євразії, а також міра могутності деяких її гравців обмежують глибину американського проникнення вглиб континенту і масштаб контролю за перебігом подій. Тут дуже багато залежить від рівня геостратегічної майстерності, ретельності вибору та правильності розміщення американських ресурсів на величезній євразійській «шахівниці». Помилки в цьому плані загрожують США великим стратегічним програшом (що, зокрема, виявилось у військовому поваленні проамериканського режиму президента Афганістану Ашрафа Гані збройними силами Талібану в серпні 2021 р.).

Другим суттєвим обмежувачем гегемонії є сама модель американської політичної системи. На думку З. Бжезинського, Америка «занадто демократична вдома, щоб бути диктатором за кордоном» [1]. Це обмежує застосування американської могутності, «зв'язує руки» прихильникам військового залякування. Популістська демократія, вважає Бжезинський, яка досягла міжнародного панування, сповнена внутрішніх проблем. Зовнішньополітична експансія США найчастіше не викликала ентузіазму американського народу. Винятком були такі випадки, коли американському суспільству загрожувала екзистенційна безпека. Необхідність економічного самозречення та людської самопожертви завжди були предметом гострих дебатів в американському суспільстві. На думку З. Бжезинського, принцип демократії насправді протилежний принципу імперської мобілізації.

В даний час тема ослаблення американської рішучості до активного вирішення глобальних проблем, що накопичилися, виходить на перші сторінки суспільного дискурсу. Так у статті «The Atrophy of American Statecraft. How to Restore Capacity for an Age of Crisis» Ф. Зеліков підкреслює, що світ вступив у період сильної кризи. Війни вирують у Європі та на Близькому Сході, а загроза війни нависла над Східною Азією. На прикладі Росії, Китаї та Північній Кореї Сполучені Штати стикаються з трьома ворожими державами, які мають ядерну зброю, а Іран перебуває на межі її набуття. США

знають невдачі в Африці, Латинській Америці та Південно-Західній Азії. Там відбуваються величезні міграції.

Щойно переживши пандемію, яка стала найдорожчою кризою з 1945 року, Сполучені Штати тепер мають боротися з іншими невідкладними транснаціональними проблемами, такими як енергетичний перехід в умовах клімату, який погіршується, швидкий розвиток штучного інтелекту і глобальна капіталістична система в умовах тиску, що невблаганно зростає. Причому у цих умовах Сполучені Штати не мають тієї широти та глибини компетенції – можливостей та ноу-хау – у своєму сучасному уряді. Нинішній період кризи кидає виклик Сполученим Штатам та іншим країнам вільного світу більше, ніж будь-що ще за останні 60 років [18].

Новий глобальний статус після перемоги США у холодній війні породив в американському суспільстві жваву дискусію. У ній позначилося два основні тренди: з одного боку, думка, що закінчення холодної війни виправдовує значне зниження американської активності у світі, незважаючи на неминучі втрати репутації (логіка Д. Трампа); з іншого боку, заяви, що виправдовують необхідність активізації глобальної та багатосторонньої діяльності, заради якої Америка має піти на певні жертви (образ «країни з ідеалами» (логіка Д. Байдена).

Дилеми, які стоять перед американським керівництвом, істотно ускладнюються самим характером світової ситуації, що склалася: пряме і масштабне застосування військової сили стає тепер все більш проблемною справою. Істотним обмежувачем тут є ядерні озброєння та інші супер-модернізовані засоби масової поразки, які піддали сумніву доцільність застосування глобальної ядерної війни як ефективного інструменту політики. (Хоча нині, з урахуванням реалій російсько-української війни табу на застосування зброї масової поразки похитнулося).

Як зазначає П. Шредер у статті «The Real Russian Nuclear Threat. The West Is Worried About the Wrong Escalation Risks», застосування Росією ядерної зброї не є неминучим. Але якщо Путін справді ескалює війну, наприклад, нападаючи на НАТО з використанням звичайних озброєнь, він, швидше за все, діятиме дуже швидко, щоб не дати Сполученим Штатам шансу уникнути кризи. Вашингтону буде важко стримати настільки посмілілий Кремль. Україна надто важлива для амбіцій Кремля (і надто другорядна для Сполучених Штатів), щоб Путін міг повірити в будь-які американські погрози. Зрештою, Путін чекатиме, що Сполучені Штати відступлять, перш ніж розпочати ядерний конфлікт заради території, яка розташована так далеко від дому [10].

Третім обмежувачем гегемонії є економічна взаємозалежність держав, що зростає. Це робить малоуспішним використання в політичних цілях економічного шантажу та всляких санкцій. Суб'єкти «санкційної стратегії», що завдають ударів по «об'єкту економічних санкцій», отримують у відповідь «бумеранг» фінансових втрат.

Сьогодні, майже через 30 років після виходу у світ книги З. Бжезинського «Велика шахівниця», сучасники переконуються в точності багатьох геополітичних прогнозів і побоювань колишнього радника з національної безпеки США. Побоювання З. Бжезинського щодо початку руху Америки з «вершини гори», схоже, знаходять цілком певні підтвердження. Тут позначається вказаний ним внутрішній чинник: різке загострення боротьби внутрішньоамериканських політичних еліт на фоні активізації масових соціальних рухів (типу «Ок'юпай Волл-Стріт!», БЛМ, акцій «війни з пам'ятниками», демонстрацій солідарності з палестинцями та ін.), а також зовнішній фактор: дисоціація зовнішньополітичних курсів країн ЄЕС («брекзит», особлива позиція Польщі, Угорщини, Греції, Словаччини в ЄС, ескапади Франції проти НАТО тощо), дії все більш потужного Китаю в альянсі з мілітаризованою та агресивною Росією, вибух ісламського фундаменталізму після подій 7.10.23 та ін.). У категоріях геополітики Маккіндера це означає глобальну атаку «лютого Бегемота», який прагне розірвати кільце «грізної Анаконди».

В останній своїй роботі «Стратегічний погляд: Америка та криза глобальної влади» [3] З. Бжезинський констатує невиконання Америкою двох головних стратегічних завдань. По-перше, не вдалося інтегрувати в орбіту Заходу «серцевину Євразію» (Росію). По-друге, не вдалося стримати Китай на шляху його глобального піднесення та посилення впливу на євразійські процеси.

Щодо переліку локальних небезпек, перерахованих З. Бжезинським, то тут складається неоднозначна картина. По-перше, небезпека об'єднання Сходу, здатного змусити Америку залишити свої заморські бази, як і раніше, не критична. Євразія, як і в минулому столітті, залишається розрізненою, різновекторною та суперечливою. Є багато регіональних лідерів, які претендують на те, щоб стати центром об'єднання Євразії. Перш за все це Китай (Далекий Схід, Південно-Китайське море), Росія (Східна Європа, Центральна Азія, Близький Схід), Туреччина (Близький Схід,

тюркомовний світ), Франція з її голлістською доктриною «Від Лісабона до Владивостока», Німеччина з її незмінною «Мітель-Європою» тощо. Кожен з цих центрів не має достатніх можливостей для того, щоб консолідувати всю Євразію цілком. При цьому кожен «тягне ковдру на себе». Не варто залишати поза увагою і регіональні амбіції менших держав (Польща з її доктриною «від можа до можа», Монголія з її культом Чингізидів, Північна Корея з її ідеєю загальнокорейського об'єднання, В'єтнам з його претензіями на весь Індокитай, тощо). Складається картина взаємонакладених, але різноспрямованих силових полів, що є очевидною перешкодою консолідації Євразії. Особливо, якщо врахувати специфічну геополітичну позицію Індії, що набирає сили.

У зв'язку з цим у журналі *Foreign Affairs* наприкінці 2023 р. обговорювалося питання про протиставлення Індії Китаю, особливо в контексті політики щодо «глобального Півдня». Зокрема, робився акцент на тому, що деякі політики США розглядають Індію як можливу опору проти амбітного та агресивного Китаю. В останні роки китайські та індійські війська конфліктували через спірний кордон двох країн, а індійська громадськість стає все більш ворожою до свого північного сусіда. Чиновники в Нью-Делі стурбовані економічними та військовими вторгненнями Пекіна на задвірках Індії в Південній Азії, зокрема в М'янмі, Пакистані та Шрі-Ланці. В результаті Сполучені Штати сподіваються залучити Індію, країну, яка традиційно уникала формальних спілок, до більш тісного союзу.

Подібним чином малоімовірна найближчим часом і можливість стратегічного об'єднання двох великих далекосхідних гравців (Японія — Китай), чого так побоювався З. Бжезинський. Занадто глибока і трагічна пам'ять китайського народу про багаторічну жорстоку японську окупацію, дуже різні геополітичні та гео економічні інтереси двох далекосхідних гігантів, активна військово-політична присутність США на японських островах – все це гарантує тривалість стану відчуження та недовіри між Китаєм та Японією.

У той же час підтвердилися побоювання З. Бжезинського щодо здатності «серединної частини» («напівмертвої» Росії 90-х років минулого століття) стати активним єдиним цілим, яке захоче відновити своє протистояння Заходу, реанімувати контроль над втраченими територіями колишнього СРСР та Центральної Азії, сформувати блок із «гігантською східною державою» (Китай).

Побоювання маститого політолога щодо деконсолідації та дисоціації самого Заходу теж мають певні підтвердження. Досить пригадати ескапади Трампа на адресу європейців чи рішення Байдена зірвати багатомільярдну угоду Франції з Австралією щодо виробництва нових підводних човнів. Створення у вересні 2021 року AUUKUS – групи тристороннього партнерства (Австралія – Британія – Сполучені Штати) наводить на думку, що Захід починає дисоціюватись на «два Заходи». Це – «таласократичний» (морський) альянс англосаксонських країн та їх «телурократичні» опоненти (що групуються навколо франко-німецького ядра) [4].

Таким чином бачимо нове протистояння прихильників «доктрини моря» (Маккіндера) і прихильників «доктрини суші» (Хаусхофера). Це виразно виявилось в особливій позиції попереднього канцлера ФРН Меркель щодо будівництва газопроводу «Північний потік», а також у сенсаційному висловлюванні Макрона про «смерть мозку» НАТО, та його прагнення створити «чисто європейський», вільний від американської присутності, військово-оборонний союз. За всієї екзотичності та непослідовності цієї ескапади стоїть інтенція певних політичних кіл Західної Європи.

У той же час, повний відхід США з позицій світового арбітра, на думку З. Бжезинського, призведе до хаотизації міжнародних відносин, де «геополітично розколотий егоцентричний Захід» ризикує повторити безславну долю Китаю, що ослабнув у XIX столітті. В той же час Сходу загрожує небезпека, за аналогією з європейськими державами XX століття, а саме, відчайдушна боротьба за домінування. [3]. З урахуванням обставин, що склалися, він уже тоді припускав, що головною «модю» світової політики стане маневрування, дипломатія, створення коаліцій, гра на нервах, кооптація, висмикування з рукава несподіваних політичних козирів.

На нашу думку, в рамках цієї парадигми намагався діяти недавній президент США Д. Байден, який, буквально напередодні російсько-української війни, відновив угоди щодо контролю над ракетно-ядерними озброєннями, і водночас енергійно взявся за створення нової таласократичної коаліції AUUKUS. Згадаймо, що перший політичний виступ нового президента у Держдепартаменті США (2020), по суті, був співзвучний вищезгаданім міркуванням З. Бжезинського. На той час Д. Байден проголошував що «Америка повернулася! Дипломатія повернулася, повернулася до центру зовнішньої політики ... «ми відновимо наші альянси і знову взаємодіятимемо зі світом». Але це виявилось лише благим побажанням.

Проблема ускладнюється тим, що у строкатій і багатоголосій сукупності незахідних країн останнім часом спостерігається, інтеграційні процеси. Посилення даних процесів було значною мірою спровоковано російсько-українською війною та глибокою дисоціацією підходів до цієї війни серед різних держав світу.

Перерозподіл світового балансу сил і масштабне політичне пробудження нових політичних трендів збільшують — кожне по-своєму — нестабільність сучасних міжнародних відносин. Китай, який, позбувшись з початку 90-х років минулого століття потенційної радянської загрози, зміг зосередити сили на внутрішньому розвитку. Він за лічені роки вийшов у модернізації своєї інфраструктури приблизно на той самий рівень, якого Захід досяг за попереднє століття.

Сьогодні, через тридцять років після виходу книги З. Бжезинського, мало хто бачить Євросоюз єдиним серйозним політичним гравцем на найближче майбутнє. Але й панування Америки на світовій арені теж викликає все більше питань. Проблема позначилася ще з моменту проголошення року Європи Г. Кісінджером. Американська ініціатива кинула виклик європейським країнам, які вирішили у відповідь розвивати політичну співпрацю в рамках ЄЕС. У свою чергу поява Європейського політичного співробітництва породила побоювання у Вашингтоні, що Європа може стати не лише економічним суперником, а й політичним конкурентом США. Американські страхи виявились перебільшеними. Сила національних інтересів європейських держав, яка переважала загальноєвропейські інтереси, та залежність європейської оборони від США та НАТО не дали європейській єдності піти далі риторики.

Все це відбувається на тлі перерозподілу світових сил, глобального політичного пробудження, з одночасним зниженням віри у благополучну спадщину Заходу [3]. При тому глобальні кризи різного типу і рівня стають невід'ємним компонентом життя людства. Як зазначає Стівен С. Роуч, викладач Єльського університету, колишній голова Morgan Stanley Asia, настав час перестати розглядати кризи як виняткові події та визнати, наскільки часто насправді відбуваються потрясіння [9].

Продовжуючи цю лінію міркувань З. Бжезинського, відомий англо-американський історик Ніл Фергюсон вважає, що вже 2024 має стати вирішальним у протистоянні США і Китаю. В американських ЗМІ розпалюється антикитайська риторика. При цьому Фергюсон допускає будь-які дії США аж до застосування ядерної зброї в прагненні зберегти статус світового гегемона. По суті, з його погляду, почалася Друга «холодна війна», головним фронтом якої є конфлікт США з Китаєм. Причому це протистояння, найімовірніше, триватиме два чи три покоління за умов постійної ядерної загрози. Фергюсон підкреслює, що сучасний Китай є набагато більш грізною силою, ніж СРСР за часів «холодної війни». За економічними показниками за паритетом купівельної спроможності Китай вже в 2014 році випередив США. Навпаки піковий показник ВВП СРСР становив лише 44% від ВВП США. Це говорить про те, що фінал холодної війни – 2 (з Китаєм) може не закінчитися перемогою Заходу.

Цю тему у своєму напрямку розвиває Ендрю Ф. Крепіневич у статті «The Big One Preparing for a Long War With China». Там зокрема йдеться про те, що за останнє десятиліття «перспектива китайської військової агресії в Індо-Тихоокеанському регіоні перейшла з гіпотетичних до військових планів. Китайський лідер Сі Цзіньпін значно прискорив нарощування військової сили своєї країни, яке триває вже третє десятиліття. Китай стає все більш агресивним на широкій акваторії Тихого океану. Він просуває свої експансіоністські морські претензії, вторгаючись у води ключових союзників США та важливих безпекових партнерів, включаючи Японію, Філіппіни та Тайвань. Сі Цзіньпін все частіше стверджує, що Тайвань має возз'єднатися з Китаєм і не бажає відмовитися від застосування сили для досягнення цієї мети. Оскільки Сполучені Штати відвернені великими війнами в Європі та на Близькому Сході, деякі у Вашингтоні побоюються, що Пекін може побачити можливість реалізувати деякі з цих ревізіоністських амбіцій, розпочавши військову операцію до того, як Захід зможе відреагувати [7].

Як бачимо, Збігнев Бжезинський не будучи послідовником теорії світ-системного аналізу, дійшов до висновків, близьких до лінії І. Валлерстайна, який вказував на низхідну лінію в житті існуючої світ-системи, а також на зміну існуючого світопорядку. Особливо рельєфно З.Бжезинський описує фактори, що загрожують гегемонії геополітичного центру існуючого світопорядку, – США.

Цілковито вписуються у валлерстайнівську концепцію фундаментальної зміни світопорядку та світ-системи роздуми З. Бжезинського про незахідну сукупність держав, що набирає силу, яка різко змінює співвідношення акторів у світі. Однак у тому місці, де З. Бжезинський у нерішучості зупиняється та уникає чіткої відповіді на питання про те, як відбудеться зміна гегемона і світопорядку, І. Валлерстайн

йде далі. Він проводить аналогію з «30-річною» світовою війною XVII століття, яка різко змінила світовий порядок і посунула вперед світ-системний процес. Валлерстайн прогнозує, що потреба в новому світопорядку неминуче викликає виникнення нової «тридцятирічної» світової війни, хоч як сумно це не звучатиме. Наслідком буде створення нового світопорядку, який сформує умови для інтенсивного розвитку нової світ-системи. Розгорнутому аналізу цієї проблеми присвячено наступний підрозділ.

Висновки. Порівнюючи геополітичний підхід З. Бжезинського, особливо виражений в його роботі «Стратегічний погляд» з підходом І. Валлерстайна, який базується на принципах світ-системного аналізу та з цивілізаційним підходом С. Хантінгтона, який найбільш переконливо презентований в його роботі «Зіткнення цивілізацій», можна зробити висновок про те, що при всій різниці цих методологій всі вони сходяться в одній точці, – в точці констатації фундаментальної зміни світового порядку, появи нових трендів світового розвитку, початку фази гостроконфліктних перетворень протягом тривалого часу. Ця позиція знаходить своє підтвердження і в новітніх дослідженнях нової генерації дослідників першої чверті XXI століття. Починається епоха запаморочливого політичного «дрифту» великих держав з попереми́нним натисканням то на акселератор то на гальма військово-силової політики. Починається небезпечна гра «всіх проти всіх», гра за те, щоб стати новим «царем гори» - ризикована багатоходова гра... на межі фолу.

Бібліографічний список/References:

1. Brzezinski Zbigniew (1998). The grand chessboard: American primacy and its geostrategic imperatives. New York: Basic books. 40 p
2. Brzezinski Zbigniew (2009). The Choice: Global Domination or Global Leadership. Basic Books 239 p.
3. Brzezinski Zbigniew (2012). Strategic Vision: America and the Crisis of Global Power. Grover Gardner. Basic Books. 24 p.
4. Demianyk G. (2022). What Is AUUKUS? Australia, UK And US Unveil Defence Alliance To Thwart China. The Guardian. URL: https://www.huffingtonpost.co.uk/entry/auukus-national-security-defencesubmarinesnuclear_uk_614263b7e4b01f79194cb179
5. Fukuyama, Francis (2012). The End of History and the Last Man. Penguin. 448 p.
6. Huntington Samuel P. (2007). The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. 368 p.
7. Krepinevich A. (2023). The Big One: Preparing for a Long War With China. Foreign Affairs. URL: <https://www.foreignaffairs.com/china/united-states-big-one-krepinevich>
8. Nye Joseph. What caused Russia-Ukraine War. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/what-caused-russia-ukraine-war-by-joseph-s-nye-2022-10/>
9. PS Commentators' Predictions for 2024. Project-Syndicate. URL: https://www.project-syndicate.org/onpoint/ps-commentators-predictions-for-2024-by-ps-editors-2023-12?utm_
10. Schroeder P. (2023) The Real Russian Nuclear Threat. The West Is Worried About the Wrong Escalation Risks. Foreign Affairs. URL: <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/real-russian-nuclear-threat>
11. Tarnas R. (1993). The Passion of the Western Mind : Understanding the Ideas That Have Shaped Our World View. Ballantine Books; Reprint edition 560 p.
12. Toffler, Alvin (1981). The Third Wave: The Classic Study of Tomorrow. 537 p.
13. Wallerstein I (1996). The inter-state structure of the modern world-system. International theory: positivism and beyond /Eds. by S. Smith, K. Booth, M. Zalewski Cambridge: Cambridge University Press. pp. 87–107.
14. Wallerstein I. (1989). The Modern World-System. Vol. III; The Second Great Expansion of the Capitalist World-Economy, 1730-1840s./ San Diego: Academic Press. 390 p.
15. Wallerstein I (1991). Unthinking Social Science. The Limits of Nineteenth-Century Paradigms. / Cambridge: Polity Press,. 296 p.
16. Wallerstein, I. (1992). The West, Capitalism, and the Modern World-System. *Review*. XV, Is. 4. P. 561–619.
17. Wallerstein I. (2000). The Essential Wallerstein / New York: The New Press, 2000. 471 p.
18. Zelikow Ph. (2023). The Atrophy of American Statecraft. How to Restore Capacity for an Age of Crisis. Foreign Affairs. URL: https://www.foreignaffairs.com/united-states/atrophy-american-statecraft-zelikow?utm_medium

Hamid Fouad Khalil. Geopolitical dangers of the post-Soviet world order: Z. Brzezinski's assumptions and current trends

The article examines how, in his desire to continue the «American century» in Eurasia, Z. Brzezinski soberly assessed the possible threats to American dominance and the new global shifts. The dilemmas facing the American leadership are significantly complicated by the very nature of the current world situation: the direct and global use of military force is now becoming an extremely risky business, as evidenced by the bloody experience of the Russian-Ukrainian war. The last limiter here is nuclear weapons.

An additional limiter is the economic interdependence of states, which continues even in times of military clashes. This makes the use of economic blackmail for political purposes unlikely to be successful. The subjects of the «sanctions strategy» who strike at the «object of economic sanctions» also suffer considerable losses. Comparing the geopolitical approach of Z. Brzezinski, especially expressed in his work «Strategic View» with the approach of I. Wallerstein, which is based on the principles of world-system analysis, and with the civilizational approach of S. Huntington, which is most convincingly presented in his work "Clash of Civilizations", we can conclude that despite of these methodologies differences, they all converge at one point - at the point of ascertaining a fundamental change in the world order, the emergence of new trends in world development, the beginning of a phase of acute conflict transformations over a long period of time. This position is also confirmed in the latest studies of a new generation of researchers of the 21st century first quarter. An era of great powers dizzying political «drift» begins with alternating pressing either on the accelerator or on the brakes of military-power policy. A dangerous game of «all against all» begins, the game to become the new «king of the mountain» – a risky multi-turn game... on the verge of foul.

Keywords: Z. Brzezinski, I. Wallerstein, S. Huntington, world order, world-system, war, Eurasia, USA, China, Russia.